

ULUSLARARASI BAKALORYA DİPLOMA PROGRAMI

TÜRKÇE A DERSİ UZUN TEZİ

MODERNİTEYLE ŞEKİLLENEN KADIN KİMLİĞİ

Sözcük Sayısı: 3980

Kategori 1

Araştırma Konusu: Adalet Ağaoğlu'nun Ölmeye Yatmak adlı yapıtında dönemin sosyal sorunlarının odak figür Aysel'in farklı kimlikleri üzerinden nasıl verildiğinin incelenmesi

Mayıs 2025

İÇİNDEKİLER

I. GİRİŞ	3
II. ODAK FİGÜRÜN KİMLİKLERİ ÜZERİNDEN SOSYAL SORUNLAR	4
II. A. ÇOCUKLUK KİMLİĞİ	4
II. B. KADIN KİMLİĞİ	5
II. C. AKADEMİK KİMLİĞİ.....	6
III. ODAK FİGÜRÜN DİĞER FİGÜRLERLE DİYALOGLARI VE KİMLİK ÇATIŞMALARI	7
III. A. BABASI İLE OLAN DİYALOGLARI VE KİMLİK ÇATIŞMALARI	7
III. B. ENGİN İLE OLAN DİYALOGLARI VE KİMLİK	8
III. C. ÖMER İLE OLAN DİYALOGLARI VE KİMLİK ÇATIŞMALARI	9
IV. ODAK FİGÜRÜN GEÇMİŞ VE ŞİMDİKİ ZAMAN EKSENİNDE DÖNEM TÜRKİYESİNDE SOSYAL DEĞİŞİKLİĞE UYUM SÜRECİ	10
V. ODAK FİGÜRÜN FARKLI UZAMLARDA İÇ ÇATIŞMALARI VE MONOLOGLARI	13
VI. SONUÇ.....	16
VII. KAYNAKÇA	17

I. GİRİŞ

Reform sonrası dönemde Türkiye'de siyasal ve toplumsal yaşam tam bir dönüşüm geçirmiş; eğitim, mevzuat, toplumsal cinsiyet ve kültürel yapı gibi birçok alanda yeni bir düzen yaratma çabası yaşanmıştır. Bu dönüşümün yansıması pratikte geleneksel değerlerle çakışmış ve toplumda birçok sektörde bir dizi gerginlik üretmiştir. Tüm bu gerginlik ve dönüşüm dinamiklerini bünyesinde barındırma potansiyeli bakımından önemli bir alan olarak edebiyat, modernleşmenin hem olumlu hem de olumsuz yönlerinin incelenmesi için zengin bir kaynak işlevi görmektedir. Adalet Ağaoğlu'nun modernist romanı Ölmeye Yatmak, özellikle kadın kimliği açısından, reform sonrası Türkiye'deki böylesi fırtınalı bir atmosferin analiziyle ön plana çıkmaktadır.

1973'te yayımlanan Ölmeye Yatmak, yeni kurulan rejimin toplumda benimsemeye hevesli olduğu hem modernleşme değerlerini hem de toplumdaki geleneksel ve ataerkil güçleri tek ve aynı hikâyede ele almaktadır. Romanın başkarakteri Aysel, hayatının farklı evrelerinde taşıdığı kimliklerle, dönemin sosyal sorunlarını iç dünyasında deneyimliyor. Erken yaşlarda aile hayatının geleneksel değerleriyle; genç yaşta üniversite hayatına başladığında yaşadığı çelişkili modernleşme deneyimleriyle; olgunluk yaşlarında yaşadığı evlilik ve akademik hayat zorluklarıyla şekillenen karakteri, Aysel'in karakterini katman katman oluştururken Cumhuriyet'in dönüştürmek istediği toplumsal yaşamdaki zayıflıkları, çelişkileri ve dirençleri de beraberinde getirir. Bu kitabın araştırma sorusu: “Adalet Ağaoğlu'nun Ölmeye Yatmak adlı yapıtında dönemin sosyal sorunları odak figür Aysel'in farklı kimlikleri üzerinden nasıl verilmektedir?” şeklinde belirlenmiştir. Soru, Aysel'in sahip olduğu kimlikler ve yaşadığı içsel çatışmalarla dönemin sosyal gerçekliği arasındaki ilişkiyi araştırmayı amaçlamaktadır. Modernite söylemiyle karakterize edilen bir sistemde kadınlara yönelik yasal ve toplumsal hakların ne ölçüde işleyebildiği kitabın satır aralarında verilmektedir. Yapıtta anlaşılabilceği üzere, teoride ve idealizmde yapılan tercihlerin çoğu, şehir ve taşra kültürel farklılıkları,

akademisyen önyargıları ve aile yapısındaki iç ilişkilerle pratikte anlamsızlaşmaktadır. Ölmeye Yatmak, Aysel'in çok yönlü kimliklerinin analizi üzerinden toplumsal cinsiyet eşitsizliğini ve kadınların özgürleşmesinin önündeki engelleri merkez alarak sorgular.

Uluslararası Bakalorya programının Türkçe A dersi kapsamında hazırlanan bu tezde, Adalet Ağaoğlu'nun Ölmeye Yatmak adlı romanında dönemin sosyal sorunları, odak figür Aysel'in kimlikleri üzerinden incelenmiştir. Tezin amacı Cumhuriyet sonrası Türkiye'de toplumsal değişim sürecinin birey ve kadın karakter üzerindeki etkilerini incelemektir. Bu tezde Aysel'in çocukluğu, kadınlığı ve akademik kimlikleri üzerinde durularak modernleşme söylemlerinin toplumsal hayatta ne kadar görüldüğünden bahsetmek amaçlanmaktadır. Tezde; sosyal sorunlar, kadının toplumdaki yeri, ailedeki yeri, kadının akademik hayata katılımı ve modernleşme sürecindeki çelişkiler incelenmektedir. Giriş bölümünde Aysel figürünün gelişimi ve kimlik çatışmaları üzerinde durulmuş, bu konuların onu nasıl şekillendirdiği ve dönemin toplumsal atmosferini nasıl temsil ettiği anlatılmıştır. Gelişim sürecinde Aysel'in farklı kimlikler üzerinden yaşadığı aileye, topluma ve akademik hayata yönelik dönüşümler; yapıttaki anlatım teknikleri, diyaloglar ve olay örgüsü esas alınarak incelenmiştir. Sonuç bölümünde ise Aysel örneğinde yaşanan kimlik sorunları ve dönemin Türkiye'sinde modernleşme ideallerinin bireysel hayata etkilerine yapılan vurgu incelenmiştir. Böylelikle toplumsal değişim sürecinin özellikle kadınlara biçilen rollerle yarattığı gerilim ve sorunlar ortaya çıkmaktadır.

II. ODAK FİGÜRÜN KİMLİKLERİ ÜZERİNDEN SOSYAL SORUNLAR

II. A. ÇOCUKLUK KİMLİĞİ

Ataerkilliğin uygulandığı kırsal aile sistemlerinde, geleneksel toplumun kadınlar üzerinde yoğun bir baskı oluşturması nedeniyle kadınların eğitim hakkı engellenmektedir. Aysel'in çocukluğu, geleneksel aile yaşamının ve ataerkil düşüncenin en dolaysız haliyle, kaba yüzüyle karşı karşıya gelir. Bu bölümde Aysel'in babası bir taraftan onun öyle kız haliyle şehre gitmesine izin

vermezken diğerk taraftan Aysel'e ders çalışma fırsatı verilmesine razı olur. Aysel geçmişte yaşadığı bu olayı okuyucuya aktarırken babasının verdiğı çelişkili kararları da vermektedir. Kızının şehirde eğitim görmesine engel olan bu baba, zaman zaman kırsal toplumdaki yaygın düşüncenin bir yansımasıdır. Toplum, kadının bağımsızlığını ve güçlenmesini bir tehdit olarak gördüğünden, Aysel gibi okumak isteyen kızların önlerine engeller çıkar. “Ortaokula gidebilmek için çok ağlamış. Kendini dereye bile atmaya kalkmış. Babası, onu yine de öyle kız haliyle başkente gönderemezdi” (Ağaoğlu, 2014, s. 44). Modernist roman tekniğinden geriye dönüş kullanılarak aktarılan bölümde dolaylı anlatım ve üçüncü şahıs anlatımı hakimdir. şimdiki zaman ekseninde ilerleyen bölümlerde ise odak figür olan Aysel kendi geçmişinde yaşadığı olayları okuyucuya kendi anlatımıyla vermektedir. Babasının örümcek kafalı olmasını açıkça söylemese de “öyle kız haliyle” ifadesi yapıtta verilmek istenen ataerkil yapıyı yazarın sözcük seçimleriyle okuyucuya aktarır. Aysel'in kendini dereye atmaya kalkışımı dramatik bir gerilim unsurudur. Küçücük bir yaşta hayatını tehlikeye atacak kadar çaresiz kalması, onun ataerkil düzene karşı isyanını ifade ediyor. Burada yazar, doğrudan yer zaman olay bütünlüğüyle verilen dramatik anlatım ile duygu yoğunluğunu aynı anda kullanarak kadınların toplumda önemsizleştirilmesini ve önemsizleştirilmelerinin insanlara nasıl yansıyabileceğini okuyucuya gösterir.

II. B. KADIN KİMLİĞİ

Kadın, aile bağlamıyla ve ailedeki toplumsal cinsiyet rolleriyle birlikte şekillenir. Aysel'in ailesinde erkek çocuğa verilen aile değerleri ayrımcı derecede farklıdır. Anne, erkek çocuğunu gelecek olarak görmekte ve kız çocuğuna ikinci planda bırakmaktadır. Bu durum Aysel'i kadın olma konusunda hassaslaştırırken ataerkil sisteme yönelik bir eleştiri geliştirmesine de neden olur. Annesi derin derin içini çekiyor: “Korkma. Üstelemez. O da ancak uyudu zaten. Bütün gece bekledi durdu. Ne olsa tek oğlumuz. Tek umudumuz” (s. 232)... Odak figür olan Aysel'in kadın kimliğinin görülebildiğı bir diğerk an ise ailedeki cinsiyet ayrımcılığının derinden yaşandığı bu

bölümdür. Alıntıda yer alan “Tek oğlumuz, tek umudumuz” ifadesi toplumun erkek evlatlara verdiği değeri açıkça ifade etmektedir. Erkek çocuklar ailenin “geleceği” olarak görülürken kız çocuklar ikinci planda kalmaktadır. Bu da Aysel’in annesiyle olan diyalogunda ikinci planda kalma duygusunu yaratır. Anne aslında erkek çocuğuna öncelik verdiğini ifade ederken Aysel bu tutuma karşı çıkıyor çünkü kadın kimliğinden dolayı değersizleştirilmek istemiyor. Anlatı açısından bakıldığında annesinin derin derin iç çekmesi gibi nitelendirmeler ve diyaloglarla yansıtılır. Karakterlerin diyalogları arasında verilen duyguya ilişkin bu ipuçları, yazarın psikolojik derinlik yaratma yöntemini açığa çıkarır. Kadın kimliği sadece babası açısından değil annesi açısından da sorgulanır. Annenin sözsüz kabulü bir bakıma ataerkilliğin kadın bilincinin de bir parçası olduğunu yansıtır. Bu noktada yazarın ironiye yönelen eleştirel tonu görülür çünkü anne karakteri oğlunu tek umut olarak görse bile bilinçsizce kızı için çizilen sınırlı çerçeveyi doğrular.

II. C. AKADEMİK KİMLİĞİ

Akademik kimlik, toplumsal önyargıları yıkan, bilgiye adanmışlıkla oluşturulan gerçek başarının göstergesidir. Fakülte'deki kadınlara karşı olan önyargılara rağmen Aysel figürü, çalışkanlığıyla akademisyen olmuştur ve ön yargılarla karşılaşan erkek arkadaşlarını geçmiştir. “Ali, fakülte sıralarında, ilim ve bilim dalında Aysel’e yetişebilmek için artık çok büyüktü” (s. 387). Bu alıntıda Aysel’in akademik kimliği vurgulanıyor ve özellikle çevresindeki erkekler için onun başarısını yakalamanın imkânsız olduğu okuyucuya aktarılıyor. Aysel, çalışma ahlakı ve sorgulayıcı zekasıyla fakülte hayatının tüm önyargılarına rağmen yüksek bir rütbeye ulaşır. Okuldaki geleneksel düşünceye göre kadınlar arka planda durmak zorundadır ama Aysel bu tür gelenekleri yıkacak şekilde bilime odaklanır. Ali gibi erkek arkadaşlarının gözünde bile yüksek bir rütbeye ulaşır. Aysel’in akademik başarısı, kişisel yetenek meselesi olmaktan çıkıp dönemde toplumsal değişimin önemli bir göstergesi haline gelir. Bu sayede fakülte kadroları kız öğrencilerin hiçbir zaman gönülden dahil olamayacakları bir meslek olmaktan kurtulur. Aysel

varlığı ve kararlılığıyla dönemin önyargılarına meydan okur. Romanın özellikle bu bölümdeki eleştirel tavır, akademide kadınların karşılaştığı görünmeyen engelleri öne çıkarıyor. Bu şekilde akademik kimliğin sadece bireysel formasyona yönelik değil, aynı zamanda toplumsal yoruma da yönelik verildiği ortaya çıkmaktadır.

III. ODAK FIGÜRÜN DİĞER FIGÜRLERLE DİYALOGLARI VE KİMLİK ÇATIŞMALARI

III. A. BABASI İLE OLAN DİYALOGLARI VE KİMLİK ÇATIŞMALARI

Baba figürüyle yaşanan çatışmalar bireyin inşasında etkili olmaktadır. Babaların geleneği sürdürme çabaları bireysel özgürlüğe meydan okuduğunda önceleri iletişimsizlikle varlık gösteren kimlik çatışmaları kaçınılmaz olmaktadır. “Aysel’in babasına karşı yaşadığı gerilim, maddi kaygılar ve toplumsal beklentiler sonucunda oluşan baskıcı gücün göstergesidir” (Turan,2002, s.59). Aysel kimliğini inşa ederken bu kısıtlamalardan kurtulmaya çalışsa da bağımsızlıktan korkmakta ve baba figürünü bir tehdit olarak görmektedir.

Senle de görüşeceğim daha! Seninle de! Ankara büyük yer. Sahip çıkamadım. Memlekette, Salim Efendi büyük şehirde de tutunamadı, dedirtmemek için, ardımdan güldürmemek için milleti, varsa yoksa dükkana sarıldım dört elle. Yo ama artık bitti... Şu ananın haline bakmazsın. Karnı burnunda, demeysin. Elde çanta, kırıta kırıta mektebe... İyiymiş... İştten kaçan soluğu mektepte alıyor (Ağoğlu, 2014, s. 224)...

Babasının buradaki öfkesi hem ekonomik kaygılarıyla hem de kızından beklenen geleneksel davranışların bozulmasına verdiği tepkiyle şekilleniyor. Otoriter ve kontrolcü bir tutum sergileyen baba figürü, Aysel’in fiziksel ve entelektüel bağımsızlığını bir tehdit olarak görmektedir. Uzun ve kesintili cümlelerin yer aldığı bu konuşmasında yazar, karakterin duygu yoğunluğunu doğrudan okuyucuya aktarmak için doğrudan anlatım tekniğini kullanır. Babasının sözleri otorite diliyle konuşmanın ötesinde Aysel’in eğitimine ve özgürce hareket etme hakkına yönelik küçümseyici bir tavır da içerir. Aysel’in bu sert tutuma direnmesi onun kimlik inşasında temel rol oynar. Babasının baskılarına rağmen okula gidiyor olması, kadının toplumsal rollerinin sınırlarını zorlama arzusunun göstergesidir. Yazar geleneksel tutumu kahraman bakış açısından

baba ağzından yüksek bir üslupla aktarırken Aysel'i sessiz ama kararlı bir konumda tutarak okuyucunun sempatisini Aysel üzerine çeker.

III. B. ENGİN İLE OLAN DİYALOGLARI VE KİMLİK

Toplum, kadınların kimliklerini, onlara ve bedenlerine kontrol dayatarak inşa etmektedir. Baskı, bireyin cinselliğine yönelik tutumunu toplumla uyumlu bir şekilde oluşturmaya neden olur. Yapıtta Aysel ve Engin'in ilişkisi de bu çelişkiyi yansıtmak amacıyla zıtlıklardan faydalanarak verilmiştir. Aysel kendini ve bedenini düşünmekle toplumsal baskıya maruz kalmak arasında kalır. Yazarda bireysel özgürlük ile toplumda kabul edilebilir olma arasındaki çelişki vurgulanmaktadır. “Kadınlık zarı gerçekte nasıl yırtılır, nasıl şorul şorul akar kan? Sonra nasıl unutulur bir yandan da kadın olduğumuz” (s. 305)? Toplumun bekaret kavramını yüceltmesi ve kadın bedenini kültürel bir nesneye dönüştürmesi Aysel'in kendi bedeniyle ilişkisini çelişkili hale getiriyor. İç monolog tekniğiyle aktarılan bu satırlar Aysel'in bilincinde patlayan soruların ifadesidir. Bu teknik doğrudan karakterin kişisel sorgulamasını okuyucuya aktarır. Cinselliğiyle uzlaşma ya da çatışma durumu iç monologla okuyucuya aktarılır. Yazar bu sayede kadın bedeniyle ilgili toplumsal tabuları tek bir soru dizisiyle yüzeye çıkarır. Aysel ve Engin arasındaki ilişkinin sınıfsal bir boyutu da vardır. Engin'in kendini zenginleştirdiği olarak tanımlaması, cinsel deneyim ve entelektüel paylaşım yoluyla statüsünün yükseldiği algısını yansıtıyor. Aysel bu noktada eğitilmiş olmasının aslında neye hizmet ettiğini sorgulamaktadır ve Aysel'in sorgulamaları iç konuşmalarla verilmiştir. “Ah! En sonunda, en sonunda okumuşluğumun bir işe yaradığı duygusu içindeyim” (s. 305). Ancak bu duygunun gerçekliği şüphelidir. Roman, Aysel'in Engin'le ilişkisindeki farkındalık ve eylem arasındaki uçurumu vurguluyor. Aysel, kadın kimliği ve akademisyen kimliğiyle bir dönüşüm arzuladığına inanır ancak bu dönüşümün gerçek mi yoksa entelektüel tatmin adına mı olduğu belirsizdir. Bu bağlamda yazar, iç monolog tekniğiyle ve kısa diyalogları harmanlayarak okuyucunun Aysel'in gelgitlerine ortak olmasını sağlar. Romanda Engin karakteri, Aysel'in özgürleştirici eylemleriyle öğrenci statüsünü bir arada

tutmaya çalışan bir kutupluluk meydana getirir. Sonuçta ikisi arasındaki ilişki ne tamamen devrimci ne de tamamen geleneksel bir ortaklığı simgeler. Daha ziyade Aysel'in kendi kimliğinin sınırlarına ne kadar meydan okuduğunu ve toplumun bu sınırları ne ölçüde benimseyebildiğini göstermektedir. Aysel'in Engin'le ilişkisinde bedensel bir deneyimin yanı sıra zihinsel bir özgürleşme arayışı da ön plana çıkmaktadır. Bu süreç Aysel karakteri için kırılma ve yenilenme fırsatı gibi görünür. “Karnımda bir çocukla öleceğim. Özgürleşmek ve özgür kılmak adına olacak bu da! Gülmeyip de ne yapayım? Evet. Bir kez yattım öğrencimle. Bu yatıştan kısa süren, değişik bir tat aldım. Bedenimden çok, beynimde kurulan bir imparatorluğun şehvetiydi belki” (s. 49). Bu sözler Aysel'in sadece cinsel bir eylemde bulunmadığını, aynı zamanda kendi zihninde bir imparatorluk gibi geniş bir özgürlük alanı yaratmaya çalıştığını gösterir. Hamile kalması da bu özgürleşme arayışının fiziksel boyutunu somutlaştırır. Aysel, toplumsal eleştirilere rağmen kendi bedeninde ve kaderinde söz sahibi olmaya çalışır. Bu nedenle akademik kimliğinin yanı sıra öğrencisi ile yaşadığı deneyimin sonucunu hem kişisel hem de toplumsal düzeyde bir zorluk olarak görür. Cinselliğin sadece bedeni değil aynı zamanda fikir dünyasını da değiştiren bir araç olduğunun bilincindedir. Bu farkındalık hem kırılma noktası hem de kendini yeniden tanımlama şansıdır.

III. C. ÖMER İLE OLAN DİYALOGLARI VE KİMLİK ÇATIŞMALARI

Evlilik toplumun kişisel özgürlük arzusu ile toplumsal beklenti arasındaki çatışmalarından biridir. Toplum evliliği bağlılık ve birliktelik üzerine kurar ancak bireysel benliğe tutunma çabası zamanla sorgulamaya dönüşebilir. Bu durum kadınların evlilikte bile özgürlük arayışına devam etmesine neden olmaktadır. Aysel ve Ömer'in durumu bu ikilemin göstergesidir. Aysel, Ömer'in modern bir adam olmasına rağmen bu ilişkiden pek memnun değildir.

Neden çıktım? Yolunda giden bir evlilik. Yıllar sonra yatakta birbirine hala istekle sarılan iki kafa dengi. Evliliğin bir tanımı varsa, en yalını bu olmalı. İki kişiyle bütün bir dünya kurulamayacağını da bilen üstelik. Matbaada işçilik eden bir öğrencimle yattım. Neden yattığımın da öyle

uzunboyu üstünde durmuş değilim. Öğrencimle hangi neden altında yatmışsam o yüzden... Ölümüm henüz tamamlanmadığına göre, ne yapmam gerek? Beklemeli miyim (s. 113)?

İç konuşması ile verilen kısımda Aysel'in dışarıdan sorunsuz görünen ilişkisinin temelindeki arayışın net bir ifadesidir. Ömer her ne kadar modern bir insan gibi davranırsa da Aysel hala bu ilişkide tam olarak tatmin olamaz. Roman, kadınların evlilik içinde bile kişisel özgürlük arayışına devam ettiklerini gösterir. Burada yazar bilinç akışı tekniğini kullanarak Aysel'in kafasındaki belirsiz soruları okuyucuya aktarır. Aysel, kocasıyla konuşmak yerine kendi aklıyla hesaplaşmayı tercih etmektedir. Burada yazar bilinç akışı tekniğiyle evlilik kurumunun düzenli yapısına rağmen karakterin kaotik ruh halini ortaya çıkarırken ikilemlerle odak figürün sorgulayıcı iç dünyasını yansıtmıştır. Ömer'le yaşanan çatışma bireysel özgürlük mü yoksa uyumlu evlilik mi? ikilemini yansıtmaktadır. Aysel, fiziksel ve duygusal arzularını tatmin edebilse de entelektüel ve ruhsal bağımsızlığını tam olarak hissedememektedir. Bu durum bize modern evliliğin görüldüğü kadar basit olmadığını, kadının kimlik talepleri ile toplumsal normların çatışabileceğini anlatmaktadır. Ömer'in sessiz bekleyişi Aysel'e boş alan vermiş gibi görünebilir ancak aslında kadının toplumsal beklentilere uygun davranmasını beklediği de hissedilmektedir. Aysel figürü'nün evlilikten tam olarak mutlu olmaması Ömer'i, Engin ile aldatmasıyla da verilmektedir. Aysel figürü eşini aldattığı için suçluluk hissine kapılır ve intihar girişiminde bulunur. Eşini neden aldattığının da kendisi tam olarak bilemez. İntihar eylemini gerçekleştirirken bu belirsiz düşünceleri kendine soru sorarak okuyucuya aktarılır.

IV. ODAK FİGÜRÜN GEÇMİŞ VE ŞİMDİKİ ZAMAN EKSENİNDE DÖNEM TÜRKİYESİNDE SOSYAL DEĞİŞİKLİĞE UYUM SÜRECİ

Geleneksel değerler ile modern beklentiler arasında sıkışan bireyler, kimliğini yeniden inşa ederken içsel çatışmalarla boğuşur. Eski değerlerden modern değerlere geçiş, çatışmaları tetiklemektedir ve kadınlar bundan ciddi şekilde etkilenmektedir. Bu dönüşümdeki birey, kendisine verilen rolleri sorgulayarak geçmişten gelen alışkanlıklarıyla yeni düzenin getirdiği

idealler arasında bir denge kurmaya çalışır. Her ne kadar Aysel'in modernleşmenin simgesi olduğu düşünülse de bu dönüşüm Aysel için tam anlamıyla içsel bir özgürleşme değildir.

Aydın, bir gün Aysel'i gördü. Ortadan kaybolduğu kısa süre içinde çabucak yaşlanmıştı sanki. 'Niçin yaptım bunu, bilmiyorum. Üstelik hiç hoşlanmadım ondan. Ama hiç...' dedi. Sonra güldü... Hiç eskimemiş bir çocuk gülüşüyle güldü. Ciddiye alınması gerekli hiçbir şeycikleri tanıımıyormuş gibi. Bir kelebeğin uçup gidişine bakıyormuş gibi bir gülüş: 'Kendini benden kaçırdın. Ondan böyle oldu. Okumuş Cumhuriyet kızı! İşte beni yalnız koydun!..' Sözüyle yüzü, gülüşü, bakışı arasındaki aykırılık Aydın'a özgü bir şey olmuştu hep. Aysel buna hiçbir karşılık bulamadı. Gizli bir suçluluk duygusunu örtbas etmeyi başardı... Tezini düşünüyordu. Belki de ondan. Derlediği bütün bilgiler henüz pek havada uçuşuyor (...) Puslu bir nisan sabahı fakülteye gidiyor (s. 382)...

“Okumuş Cumhuriyet kızı!” Yukarıdaki alıntıda kullanılan ifade, yeni kurulan rejimin hedeflediği modern kadın figürünü somutlaştırmasını talep eden bağlamın Aysel'e verdiği sembolik değerın altını çizmektedir. Ancak Aysel'in iç dünyasında bu beklentiler karşısında kaygı, suçluluk, kararsızlık gibi duygular derinden figürün davranışları, uzam, diğer figürlerle diyalogları, iç konuşmalarıyla okuyucuya yansıtılmıştır. Aydın'ın yüzündeki sesiyle uyumsuz gülümseme ve diyaloglardaki imalar, karakterlerin hem birbirleriyle hem de dönemin değişen değerleriyle uyumsuzluğunu gösteriyor. Burada doğrudan anlatımla gösterme tekniğinin kullanılması, Aysel ve Aydın arasındaki ilişkiye dair ipuçlarını okuyucuya somut bir şekilde aktarırken aynı zamanda Aysel'in geçmiş deneyimlerinden taşıdığı izlerin şimdiki yaşamına da sızdığını göstermektedir. Romanın, “Bahar geldi. Leylaklar çiçek açtı. Demokrasi . . . Cumhuriyet . . . Eşitlik . . . Özgürlük . . . Özgürlük . . . Eşitlik . . . Cumhuriyet . . . Demokrasi . . .” (s. 382) şeklinde sözlere yer vermesi yazarın sembolik bir anlatım kullandığını göstermektedir. İlkbahar yenilenmeyi ve gençleşmeyi simgelemektedir; demokrasi, cumhuriyet, eşitlik, özgürlük gibi kavramlar aynı zamanda Türkiye'nin Cumhuriyet döneminde benimsediği idealleri de simgelemektedir. Bu tekrarlar Aysel'in zihninde toplumsal değişimin resmi ve ortak söylemine işaret eden bir tür mantra haline gelir. Yazar yenilikçi kelimeleri yapıtta devamlı olarak kullanarak Aysel'in özgürlük arayışında okuyucuya yansıtır. Aynı kelimeleri defalarca

kullanması yazarın leitmotif tekniğini kullandığını gösterir. Bu kavramlar okuyucuya ne kadar başarılı bir şekilde sunulursa sunulsun Aysel'in gerçek hayatına da sızmaya çalışmaktadır. Bilinç akışı tekniğini hatırlatan bu tekrarlar karakterin içsel sorgulamalarına da konu olur. Aysel'in, eğitilmiş ve çağdaş bir benliğe sahip olmasına rağmen, hem köklü geleneklerden hem de kendi duygusal yetersizliklerinden tam anlamıyla özgürleşemediği ve bunu ruh haline yansıttığı zaman zincirinde kırılmalarla; geçmiş-şimdiki zaman ekseninde somutlanmıştır. Aysel'in akademik kimliğini sürdürürken aynı zamanda zihninin arka planında tekrar eden ideolojik motifleri de bilinç akışı tekniğiyle açığa çıkarılıyor. “Puslu” sıfatı, karakterin hem fiziksel hem de zihinsel durumunu temsil eder: Netlikten uzak, şüpheli ve endişeli bir ortam. Yeni Türkiye'nin ilerlemeci idealleriyle büyüyen Aysel, bir yandan bu değerleri içselleştirmeye çabalarken, diğer yandan cinsellik, aşk, evlilik, annelik gibi kendi kişisel arayışlarını arka planda taşıyarak bu ideallerin samimi olup olmadığını sorgulamaktadır. Bu anlatım tekniği bilinç akışı, yer yer iç monolog ile sembolik betimlemeleri birleştiriyor. Bahar mevsiminin getirdiği yenilik konusuyla Aysel'in ruh halindeki bulanıklık anlam dolu bir tezat oluşturuyor. Cumhuriyetin ilk kuşaklarından biri olan Aysel, kuşak farkıyla birlikte hızlı modernleşme dinamiklerini de taşıyor. Bir yandan toplumun kendisinden beklediği; çağdaş, çalışkan, üretken kadın rolü, diğer yandan çocukluk travmalarından aşk deneyimlerine, cinsel özgürlük arayışından akademik çalışmalara kadar uzanan bireysel ihtiyaçlar Aysel'i sürekli bir gerilimin içine çeker. Okumuş Cumhuriyet kızı! İşte beni yalnız koydun!.. (s.382) ifadelerinde “Cumhuriyet kızı” leitmotifi ile Aysel'in yakın çevresinin onun dönüşümüne yönelik kaygısı ve öfkesi ortaya çıkıyor. Bu diyalog aynı zamanda çağın dönüşüm hızının oluşturduğu boşluğu gösteriyor. Aysel'in dönüşümü yansıtılırken yapıt dış gerçek zamanla paralel ilerlemiş ve diğer bir yapı ögesi olan uzam işlevsel olarak kullanılmıştır.

Herkesin Aysel'den beklentileri olsa da Aysel'in iç dünyası ve duygusal yükü genellikle arka planda kalır. Yazar, karakterinin geçmişine ait anıları bugüne taşımak için geriye dönüşler ve

kronolojik zaman zincirinde sıçramalar kullanmasa da diyaloglar ve tekrarlanan kavramlar aracılığıyla Aysel'in hafıza katmanlarını sürekli hareketli tutuyor. Böylelikle geçmişte yaşanan geleneksel baskılar, bugün içselleştirmesi gereken çağdaş değerler karşısında sessizce varlığını sürdürüyor. Aysel, geçmişin yükünden tam anlamıyla kurtulamadığı için tezini düşünmek gibi entelektüel faaliyetlere sığınarak anlık kaçışlar elde ediyor. Onun zihninde hala havada uçması, ne akademik bilginin ne de modernite dilinin tam anlamıyla kök salmadığını, her şeyin belirsiz ve geçici olduğunu göstermektedir. Buna göre geçmiş-şimdi ekseninde oluşan toplumsal değişime uyum sancıları romanın temel eksenini oluşturarak temaya yön vermektedir. Aysel bir yandan bahar ve leylak gibi yenilenme simgeleriyle simgelenen modernleşme vaatlerine güvenmeye çalışırken diğer yandan gerçek hayatın sınamalarında kendini yalnız ve anlaşılmaz hisseder. Böyle ikili bir durum, yazarın yapıt odaklı eleştirel gerçekçi tutumunu desteklemektedir. Cumhuriyet ideallerinin içi boşaltılmamış olmasına rağmen, bireysel acılar, pişmanlıklar ve tatminsizlikler, toplumun gerektirdiği hızlı adaptasyonun ne kadar sancılı olabileceğini göstermektedir. Böylece Aysel'in geçmişle bugünü uzlaştırma çabası, yalnızca kendi özgürleşme öyküsüne değil, aynı zamanda Türkiye'nin modernleşme serüveninde kadının rolünün ve bu role tam anlamıyla uyum sağlamanın imkansızlığının da somut bir öyküsüne dönüşmüştür.

V. ODAK FİGÜRÜN FARKLI UZAMLARDA İÇ ÇATIŞMALARI VE MONOLOGLARI

Her ne kadar toplumsal yapı bireyin kişiliğinin şekillenmesinde anahtar rol oynasa da kişinin kendi iç dünyasındaki çatışmalar da kişiliğinin oluşmasında etkili olmaktadır. Odak figür topluma uyum sağlamaya çalışırken geçmiş değerler ile yeni deneyimler arasında sıkışıp kalabilir. Bu durum özellikle modernleşme sürecinde kendini yeniden inşa eden kadınlarda belirgindir. Aysel, geçmişte baskılara maruz kalan gelecekte ise kurtuluşu arayan bir kadındır. Dış mekan bağlamında değerlendirildiğinde figür kasaba uzamında ne kadar değersiz, görünmez ve sürekli savaş halinde yansıtılırken, büyük şehir uzamında da aynı derecede kaybolmuştur.

“Aysel, içinde onarılmaz bir kırıklık duyuyor. Yeniden evin kıyıda köşede unutulmuş eşyası olduğunu seziyor. İlk gerçek öfkeyi tanıyor” (s. 232). Bu alıntı özellikle Aysel’in şehir uzamında kendini nasıl değersiz, görmezden gelinmiş ve rutinleşmiş hissettiğini ortaya koymaktadır. Unutulmuş eşya metaforu bir nesne olarak algılandığı hissini beslerken, “ilk gerçek öfke” ifadesi bastırılmış duyguların ve isyanın ipuçlarını verir. Burada yazar geriye dönüş tekniği kullanır. Aysel’in kendi geçmişinde hissettiği duyguları aktarır. Bu anlatım, karakterin iç sesi ile dış gerçeklik arasındaki çizgiyi net tutar. Aysel’in iç sesi romanın genelinde en çok hissedilen bir arka plandır. Kasabanın dar kalıp yargıları ve kadınlara sunduğu roller de Aysel’in gelecekteki tercihlerini şekillendirir. Kadınların çoğunlukla ev sınırlarıyla sınırlı olduğu ve sosyal yaşamın erkeklerin kontrolünde olduğu bu küçük dünyada Aysel, bireyselliğini ve özgürlüğünü koruma mücadelesi verir. Kasabadan kopma eylemi Aysel’in kimliğini yeniden inşa etmesi için çok iyi bir fırsat olarak görülür. Ancak kent yaşamına geçmek otomatik olarak geleneksel değerlerden tamamen kopmak anlamına gelmez. Yazar ayrıca Aysel’in şehirdeki konumuna ilişkin iç çatışmalarını da diyaloglar ve iç konuşmalarla tamamlıyor. Şehirdeki geçmiş yaşamıyla bağlarını koparamayan Aysel, geleneksel geçmişiyle modern yaşamı arasında köprü kurmayı başaramaz. Şu kısa alıntı bu ikilemi açıklığa kavuşturuyor: “Köye dönmeyeceksin öyleyse... Aysel de Ertürk gibi köye dönmesini mi istiyor yoksa onun? İstiyordum ama şimdi” (s. 329)... Burada köye dönüş ile şehirde kalma ihtimalinin yan yana gelmesi Aysel’in iki yaşam tarzı üzerine düşünmesini tetikliyor. Figür geleneksel düzenin tanıdık ve güvenli alanı ile şehir yaşamının özgürlüğü ve beklentileri arasında kalmıştır. Bu kısa cümleler iç konuşma tekniğinin de yardımıyla okuyucunun karakterin içinde yaşadığı çatışmayı deneyimlemesine olanak tanır. Aysel henüz köyle bağına tamamen kesmemiş olsa da şüpheciliğini ve kararsızlığını “İstiyordum ama şimdi” sözleriyle aktarır. Dolayısıyla ne kasabanın geleneksel düzenini tam olarak benimseyebiliyor, ne de şehir yaşamını tam olarak kucaklayabiliyor. Bu ikilik aynı zamanda kimlik inşasında da kararsız bir tutumun oluşmasına yol açmaktadır. Şehir hayatının hızlı ritmine

uyum sağlama çabası Aysel'de bir yandan heyecan ve cesaret, diğer yandan kaygı ve korku yaratır. Şehrin sokaklarının "kıyı bucak saklanmak" konusundaki isteksizliği, eski kısıtlamalardan kurtulma arzusunu göstermektedir. Yazar, aşağıdaki alıntıda doğrudan iç monologu kullanarak Aysel'in cesur karakterini ve özgürlük arzusunu ortaya koymaktadır: “Dönelim. Cebeci’ye falan da gitmeyelim. Ne diye saklanacaktım? Ne diye kıyı bucak dolaşacaktım yollarda? Yengeçler gibi yan yan, niye? Doğru bulvara çıkalım. Güven Parkı’nın orta yerine de oturalım” (s. 329). Buradaki sözler Aysel’in kamusal alanda kendini görünür kılma arzusunu simgelerken dış uzamın figür üzerindeki etkisini yansıtmaktadır. Güven Park'ın ortasında oturmak arzusu hem şehir uzamına isyanının hem de kendini kanıtlama ihtiyacının ifadesidir. Kadın olarak toplumsal baskılardan kurtularak kamusal alanda cesur olma arzusu Aysel’in en somut özgürlük girişimlerinden biridir. “Yengeç gibi yan yan” metaforu ise toplumsal baskının bireyi nasıl dolambaçlı yollara sürüklediğini gösteriyor. Aysel bu baskıya boyun eğmek yerine olabildiğince dürüst davranmaya, yani “doğru bulvara” gitmeye çalışıyor. Bu anlatı bölümlerinde yazar, farklı uzamları vurgulayarak Aysel’in iç çatışmalarını uzam üzerinde yoğunlaştırıyor. Onun için kasabada kalmak bastırılmış öfke, değersizlik ve geleneksel rollere sıkışıp kalmaktır; şehre yolculuk ise özgürlük ve bağımsızlığa özlem duysa da geçmişin ağırlığından kurtulamadığı yeni bir savaş alanıdır. Yazar, geçmişte olan olayları, iç monologlar ve kısa diyaloglarla bu iki dünya arasındaki duygusal değişimlerin izleri üzerinden vermektedir. Aysel, çoğunlukla kendi içindeki ruh hali değişimlerini iç sesiyle ifade ediyor ama bu gelgitler, çevresindeki insanların sorularına verdiği yanıtlarda da hissediliyor. Aysel’in kent deneyiminin sadece uzamsal değil aynı zamanda zihinsel bir dönüşüme de işaret ettiğini söylemek mümkündür. Örneğin Aysel, kasabada unutulmuş bir nesne olarak görünür olma ve kendini kanıtlama arzusuyla kentte kendini öne çıkarır. Yazarın bilinç akışı tekniğini kullanması, Aysel’in bu süreçte yaşadığı duygusal iniş çıkışları doğrudan okuyucunun karşısına çıkarılır. Bazı bölümlerde düşünceler kesintili ve kısa cümleler halinde verilmektedir. Aysel’in zihni bir

an umutluyken bir an korkuya kapılabilir. Bu kesintili ve sarsıntılı düşünme, figürün şehirdeki deneyimlerini bir tür içsel harita olarak tasvir etmeye yardımcı olur.

VI. SONUÇ

Değişim, siyasal alanda reform değişiklikleri, Batılılaşmayla vücut bulan modernite doğru planlanmadığında toplumsal çözülme ile seyreden ve daha özelde bireylerde sancılı bir süreci de beraberinde getirmektedir. Yapıtta Cumhuriyet'in kuruluşundan yetmişlere kadarki sürecin minimal panoraması odak figür Aysel ve iç dünyası üzerinden aktarılmıştır. Adalet Ağaoğlu'nun Ölmeye Yatmak adlı romanının odak figürü Aysel'in kimlikleriyle aranan toplumsal değişim, dönemin modernleşme sürecinin aileyi ve bireyi ne kadar zorladığına işaret etmektedir. Kadınların eğitim ve sosyal hayata dahil olması aile yapısındaki geleneksel değerleri istikrarsızlaştırırken, Aysel'in akademik başarısı ve hareket bağımsızlığı toplumun bir kesimi için tehdit haline gelmiştir. Bu sonuç roman boyunca hem kadının rolünde hem de milletin çağdaşlaşma iddiasında paradoksu beraberinde getirmiştir. Aysel'in modernleşme ideallerini çok yönlü kimlik rolleri üzerinden temsil etme çabası, yoğun iç çatışmalardan oluşmaktadır. Bu toplumsal düzen dönüşüm süreci, ahlaki değerlerde ve bürokratik örgütlenmede de yozlaşmayı artırmıştır. Özellikle kadının özgürleşme çabası, geleneksel düzenin hakim olduğu bir toplumla karşı karşıya kalmıştır. Romanın kadınların çoklu kimliklerine odaklanması, eğitimdeki eşitsizliklerin ve ataerkil değerlerin nasıl bir araya gelerek toplumsal cinsiyet eşitsizliği yarattığını ortaya koymaktadır. Aysel'in yaşadığı kimlik çatışmaları, değişen toplumsal yapının gerçek hayatta insan üzerinde yarattığı baskının belirtisidir. Böylece modernleşme değerlerindeki gerçek sorunlar romanın ana konusu haline gelir. Bağımsızlık ve aile geleneği arasında kalan Aysel, o dönemde Türkiye'de kadınların karşılaştığı çelişkileri anlatmaktadır. Kadın ve akademik kimlik biçimindeki özgürleşmeye yönelik bir değişim, toplumsal hayata katılım fırsatlarının açılmasıyla birlikte bir dizi engelle karşı karşıya kalıyor. Eserde figürler arası ilişkiler; evlilik, aile bağları ve toplumsal roller üzerinden yansıyan gerilimlerle modern Türkiye'nin henüz

sağlam bir zemine oturamadığı noktalara işaret etmektedir. Aysel'in varoluş mücadelesi sadece bireysel bir dönüşüm değil aynı zamanda bir neslin sessiz çığlığıdır. Bu çığlık, kadının toplumun kenarlarından merkeze doğru ilerleme mücadelesinin sancılı bir geçiş sürecinden geçtiğini anlatıyor. Sonuç olarak Ağaoğlu'nun *Ölmeye Yatmak* adıyla yayınlanan üçlemenin bir parçası olan modernist romanıyla yazar, özellikle bilinçakışı, iç konuşma, diyalog, gösterme teknikleriyle somutlaştırmış bireysel ve toplumsal değişimin acılarını zaman ve uzam yapı öğeleriyle dış gerçek zamanla uyumlu şekilde işlemiş, kadın kimliğinin ve özgürlüğünün inşasının önündeki engelleri zıtlıklarla somutlayarak ortaya koymuştur.

VII. KAYNAKÇA

Ağaoğlu, A. (2014). *Ölmeye Yatmak*. Everest Yayınları.

Turan S., (2002), Yakın Dogu Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, *Ölmeye Yatmak Romanının Şahıs Kadrosu* (B. Yorulmaz, Ed.)
<https://docs.neu.edu.tr/library/6299395754.pdf>